

עופר אדרת

הארץ, 29.09.23

"לאכול כל מה שמגישים, את הצלחת
להשאיר ריקה": כך למדו ילדי ישראל
שאוכל לא נועד להנאה

**מי שגדלו בארץ בשנות הצנע זוכרים את ההפצרות לסיים את
כל האוכל שבצלחת, לצד האמירות על "הילדים הרעבים" בסין.
מחקר חדש שופך אור על האופן שבו התייחסו לאוכל בישראל
הרבה לפני "מאסטר שף" ועל הדרכים שבהן עודדו ילדים
להילחם בשוק השחור - גם אם צריך לריב עם ההורים**

**חלוקת מזון, ב-1949. ערכים של צניעות והסתפקות
במועטצילום: פריץ כהן / לע"מ**

עופר אדרת

קבל התראות בתיבת הדואר האלקטרוני שלך עבור כתבות מ עופר
אדרתהתראות במייל

29, 06 בספטמבר 2023

ב-1951 הוצגה לקוראי שבועון הילדים "הארץ שלנו" חידה, שהתחזתה לתרגיל בחשבון: "איזו עיר בישראל אפשר לבנות מ- $\frac{1}{6}$ צנונית, $\frac{1}{6}$ מלפפון, $\frac{1}{8}$ תפוח אדמה, $\frac{1}{4}$ ביצה, $\frac{1}{6}$ עגבניה ו- $\frac{1}{4}$ כרוב?". מאחורי השאלה, שהתשובה עליה היתה "תל אביב", הסתתר מסר חינוכי, שקשה להסביר ממרחק 72 שנים. החידה ביקשה לקדם ערכים של צניעות והסתפקות במועט על רקע המחסור במזון, שנמכר בקיצוב ובפיקוח בתקופת הצנע.

מי שגדל בארץ בשנות ה-50 זוכר את ההפצרות לסיים את כל האוכל שבצלחת שאליהן נלוותה האמירה על "הילדים הרעבים" בסין. "עולם האוכל של שנות ה-50 היה עולם של לחם לבן ולחם שחור וסוג אחד של גבינה קשה", אומרת ההיסטוריונית פרופ' זהר שביט, שנולדה ב-1951 וגדלה בתל אביב. היה זה עולם רחוק מתרבות האוכל הישראלית העכשווית, של תוכניות הריאליטי, ספרי הבישול שמככבים ברשימות רבי המכר, סצנת המסעדות הפורחת ומדורי האוכל.

תור לחלוקת בשר בתל אביב, ב-1949. "עולם של לחם לבן ולחם שחור וסוג אחד של גבינה קשה", אומרת שביטצילום: הנס פין / לע"מ

חנות כלי בית בתל אביב, ב-1949. אפילו קריקטורות וחידות - כולם דנו באוכלצילום: פריץ כהן / לע"מ

העיתונים עודדו את הילדים לכבד את החוקים והתקנות של הצנע, ואף לסייע באכיפתם. הם נדרשו לא רק לגלות הבנה למצוקות הזמן, אלא גם לשתף פעולה באופן אקטיבי

פרופ' זהר שביט

"גם בשנות הצנע, בעשור הראשון למדינה, גילתה העיתונות, כולל עיתונות הילדים, עניין רב באוכל, אבל ההקשר היה שונה מאוד מהשיח העדכני המאפיין את תרבות השפע של המאה ה-21, "כותבת שביט במאמר שעוסק בייצוגים של אוכל בעיתוני הילדים בתקופת הצנע, שפירסמה לאחרונה בכתב העת "קשר".

מאמרי מערכת, מאמרי דעה ומכתבים לעורך, סיפורים קצרים ושירים, מעשיות עם, משלים, דיווחים חדשותיים ופרשנויות אקטואליה, ובהן דיונים בנסיבות הכלכליות שעמדו מאחורי היישום של מדיניות הצנע, ואפילו קריקטורות וחידות - כולם דנו באוכל. ואולם העיסוק לא היה בדירוג "ההמבורגר הטעים ביותר" או מתכונים לקינוח טבעוני לראש השנה, אלא בתקנות הצנע ויישומן, משטור חלוקת המזון, זמינות מצרכי המזון, הרכב הארוחות, חלופות אפשריות למוצרי מזון מסוימים ואפילו פיתוח אמצעי ייצור מזון עצמאיים.

מה אכאן גחג מחאאן הקיצוב?

ההקצבה היומית אנפס:

1	אחס אחיד
60 גרם	גירס
58 גרם	סוכר
60 גרם	קמח
17 גרם	אורז
20 גרם	קטניא
20 גרם	מגרינה
שמונה גרם	אטריוג
200 גרם	גבינה רזה
600 גרם	בצל
חמישה גרם	ביסקוויט

השך הוגבל ל-75 גרם אנפס אחודש

חולקין גרם כחוייג משגנג של ביצים,
שוקולד, דגים מלוחים, אבקת חלב
ומצרכים נוספים

אוכאוסיוג מיוחדוג, כגון נשים ההיריון
או חואים, קיהאן גוספג של השך או של
גבינה צהובה. גינקאן קיהאן גוספג של
סוכר ושל קורנפאור

"העיתונים ביקשו להנחיל לדור הצעיר ערכים של צניעות והסתפקות במועט, ועודדו אותם לכבד את החוקים והתקנות של הצנע, ואף לסייע באכיפתם", כותבת שביט. "הילדים נדרשו לא רק לגלות הבנה למצוקות הזמן, אלא גם לשתף פעולה באופן אקטיבי", היא מוסיפה.

"נקניק מאמריקה!"

באפריל 1949 החליטה הממשלה על צנע - מדיניות קיצוב שתיתן מענה לצורך לקלוט את גל העלייה שעתיד היה להכפיל את האוכלוסייה היהודית במדינה בתוך זמן קצר. מטרת המדיניות היתה להבטיח רמה מינימלית של תזונה, דיור ובריאות לכל תושבי המדינה. במסגרת המדיניות, הוטל פיקוח מחמיר על מחירי המזון, סחורות ומצרכים אחרים, שניתן היה לרכוש רק באמצעות תלושים, שחילקה הממשלה. אזרחי ישראל קיבלו תחילה בהבנה את משטר הצנע ונשמעו לתקנותיו, אך לאחר תקופה קצרה החל להתפתח שוק שחור. תגובת הממשלה לא איחרה לבוא, והיא יצאה למאבק, כותבת שביט.

אזרחי ישראל קיבלו תחילה בהבנה את משטר הצנע ונשמעו לתקנותיו, אך לאחר תקופה קצרה החל להתפתח שוק שחור. תגובת הממשלה לא איחרה לבוא, והיא יצאה למאבק

פרופ' שביט

עיתוני הילדים של התקופה, בהם "הארץ שלנו", "דבר לילדים", "משמר לילדים" ו"הצופה לילדים" נקראו לדגל. "הם תיארו את הנזקים החברתיים והכלכליים שגורם השוק השחור וסוחריו תוארו כחסרי מוסר, המחבלים במדינה הצעירה", ממשיכה שביט, ומספקת דוגמאות שמצאה במחקר. ברכה חבס, עורכת "דבר לילדים", לא היססה לפגוע בסמכות ההורית, וכתבה ב-1950 על ילד שלא הסכים לאכול בשר שנרכש בשוק השחור. "מעשה בילד שסירב לאכול את הבשר אשר השיגה אמו מחוץ למנות הקצובות למשפחה כחוק. ולא עוד שהנער תבע מאמו, שלא תוסיף עוד לעבור על החוק. האם הרי לא לעצמה דאגה אלא לבנה זה, שתהא מנתו גדולה יותר - והנה הוא המייסרה ומוכיח אותה בדבריו הצודקים", כתבה.

כרטיסי מזון לפני 3000 שנה

היה מוסר חלק מסוים של הסרט ותמורתו קיבל את מזונו. גודל המנה נקבע לפי גודל החתיכה שנגורה מהסרט. כשפסק הרעב, ושוב לא היה צורך בפיקוח והגבלה, התזירו התושבים את הנותר מהסרט לאוצר המלכות וקיבלו בחזרה את עודף כספם (אם נותר כזה). עד כמה שידוע לנו היה זה כרטיס המזון הראשון בתבל.

בכמויות עצומות ומחסני מזונות הלכו לטמיון. המזון שנשאר בארץ היה אך ב"צמצום, וגם המעט הזה נצטבר במחסני הספסרים שניצלו את המחסור והאמירו את המחירים עד כדי כך שרק העשירים יכלו להשיג את מזונם.

והנה מלך או בארץ סין מלך חסד ואיש תבונות, אשר החליט להילחם בכל כוחו ברעב המאיים על המדינה. הוא החרימ את כל מיצרכי המזון, העמיד אותם תחת פיקוח המדינה, ואסר באיסור חמור את מכירתם בכסף. לעומת זאת הוציא המלך "כרטיסי מזון" מיוחדים שתמורתם יכלה כל משפחה לקבל את כמות המזון הדרושה לה. "כרטיסי מזון" אלו היו בצורת סרט משי חתום בחותם המלך, אשר כל משפחה יכלה לקנותו מאת שלטונות המדינה תמורת מחיר השווה לכל נפש. אורכו של הסרט נקבע לפי מספר הנפשות במשפחה, וכל אדם שבא לקנות משהו כדי מחיתו,

צנע, קיצוב, כרטיסי מזון, אף על פי שלרבים מאתנו נדמה שאלו הן גזרות חדשות הנהוגות בארץ (וגם במדינות רבות אחרות) — הריהן למעשה אמצאה עתיקה מאוד מאוד, אלא שבמשך הזמן נשתכחה כנראה.

הסינים, למשל, שהם עם בעלי אמצאות רבות וחשובות המציאו את כרטיסי המזון כבר לפני כשלושת אלפים שנה.

נהר גדול ונכבד ישנו בסין, ושמו יאנג־צה־קיאנג. ארוך הוא נהר זה כ־5.000 ק"מ; גם רוחבו אינו טען ביותר — 120 ק"מ במקום הישפכו לים.

לפני שלוש אלפים שנה נסער נהר גדול זה, ויצא מגדרו. גליו הסואנים התפרצו מתוך ערוצם והביאו מבול על ארץ סין בת מאות מליוני התושבים. מאות אלפי אנשים טבעו בשיטפו של הנהר הגואה. אך יחד עם המוות והחורבן שהביאה גאות הנהר הענק — נשמד גם יבול

מתוך "הארץ שלנו", 1951. עיתוני הילדים נקראו לדגלצילום:
הארץ שלנו

ג. כ ר ו ב א ד ו ם . את הכרוב זור־
עים במשתלות ורק לאחר שהוא גדל בהן
זמן־מה מוציאים את השתילים ושותלים
אותם בגינה. אני מציע לכם לקנות שתילים
מוכנים בחנויות הזרעים. בשנה הבאה אל־
מד אתכם גם להכין משתלות. את שתילי
הכרוב שותלים במרחק של 40 ס"מ זה מזה.
5 שתילים יספיקו לכם, בינתיים.

ד. כ ר ו ב י ת (ה ז ז ן : " ב ן -
ש מ ן ") אף את הכרובית שותלים באותו
מרחק כמו את הכרוב האדום; וגם מהכרוב־
בית יספיקו לכם, בינתיים, חמשה שתילים.
כיצד שותלים?

א) פותחים תריץ, כרגיל, לאורך החבל
המתוח.

ב) בתוך התריץ מכינים גומה בעומק
של 2 ס"מ, בערך, ומכניסים בתוכה את הש־
תיל כך, שכל שרשיו יהיו בתוך האדמה.

ג) מהדקים יפה את האדמה סביב הש־
תיל.

ד) משקים מיד לאחר השתילה.

ה) שותלים בשעות שלפנות ערב, שהן
קרירות יותר ועל כן לא יתייבשו השתילים.
כך שותלים בעזרת דקר.

ה ש ק א ה . מיד לאחר

הזריעה או השתילה יש

להשקות את השטח. ביי־

מים שלאחריהם יש לש־

מור שהאדמה תהא לחה

אך לא רטובה מדי. בר־

טיבות יתרה או במים עומדים עלולים
הנבטים והשתילים להרקב.

מחסור חמור בירקות צפוי לנו בחדשים
הקרובים. העליה גדלה ואין החקלאים מד־
ביקים את תצרוכת הישוב בירקות. שקדו
על עבודת הגינה! ספקו את תצרוכת המש־
פחה בירקות, ואמא לא תצטרך לעמוד בתור,
להתעייף ולהתעצבן.

גינה בגודל של 100 מטרים מרובעים
(גדולה פי ארבעה מהגינה ששמנו לנו לדוג־
מה: ראה גליון קודם). תספק ירקות למש־
פחה בת ארבע נפשות למשך כל השנה.

ה מ ש י כ ו ל ז ר ו ע . אלה שלא הס־
פיקו עדיין לזרוע בשבוע שעבר יכולים עוד
לזרוע את הגור, הסלק, הצנון והצנונית ו־
עליהם אפשר עוד להוסיף: אפונה, כלרבי,
כרוב, כרובית.

ה ו ר א ו ת :

א. א פ ו נ ה מ ה ז ז ן " פ ל א א מ -
ר י ק ה " — כיון שזרעי האפונה גדולים
למדי — יש לפתוח חריץ בעומק של 5 ס"מ
ולשים לארכו גרעינים במרחק של 10 ס"מ
זה מזה. המרחק בין השורות הוא 30 ס"מ.
כיון שאפונה היא מאכל טוב — אני מציע
לכם לזרוע עשרה גרם זרעים בחודש זה.

ב. כ ל ר ב י — זורעים בעומק של
שני ס"מ, ברווחים של 20 ס"מ בתוך השו־
רה ובמרחק של 30 ס"מ בין השורות. מס־
פיק לזרוע מחצית הגרם בסך הכל.

מתוך "הארץ שלנו", 1951. "אמא לא תצטרך לעמוד בתור, להתעייף ולהתעצבן" צילום: הארץ שלנו

"את כמות־הסחורות המצויה יש לחלק חלוקה שווה וצודקת, באופן
שכל אחד יקבל משהו מן המעט הנמצא - במקום שאחד יקבל הרבה
ואחרים לא יקבלו מאומה", כתב "משמר לילדים" ב-1950.

גם הקוראים התגייסו למאבק. ב-1950 כתבה תלמידת כיתה ח' מנשר
שיר ב"דבר לילדים": "אם גברת רותחת, ממש מתנפחת, היא אינה
מבינה את עיקר העניין. צעירה המדינה, וצריך קצת לסבול, אך הכל
יסתדר - במשך הזמן."

פקחים מחפשים מזון מוברח, ב-1949. "העיתונים תיארו את הנזקים החברתיים והכלכליים שגורם השוק השחור", אומרת פרופ' שביטצילום: פריץ כהן / לע"מ

מעשה בילד שסירב לאכול את הבשר אשר השיגה אמו מחוץ למנות הקצובות למשפחה כחוק. ולא עוד שהנער תבע מאמו, שלא תוסיף עוד לעבור על החוק

ברכה חבס, עורכת "דבר לילדים", 1950

ב-1953 פירסמו שלושה תלמידי כיתה ח' בבית הספר חוגים בחיפה מאמר ב"הארץ שלנו" על "אדם צנום, בעל זקן וכובע מקומט לראשו, והוא לבוש במכנסים שאינן לפי מידתו". אותו איש, כך כתבו, "עומד בודד ביד רועדת הוא מציג את סחורתו - שוקולד וקופסאות שימורים". העוברים והשבים צעקו לעברו: "שוק שחור, גנב", אך הוא "ממשיך לעמוד בשקט ואינו שם את לבו לקריאות הבוז והגנאי."

באותה שנה פרסם "הארץ שלנו" סיפור על תעלול של ילדים נגד חברם, אשר לדברי שביט "עבר על החוק הלא כתוב, שאין להתרברב במזון שהושג שלא במסגרת הקיצוב". כתב העיתון בפתח תקוה חתום על הסיפור שבמרכזו גדעון, ש"הרים את עיניו בגאווה ואמר: תראו מה זה סנדוויץ'. עם נקניק מאמריקה! זה מצויין פי שניים מהלחם והרבה של חיים". חיים, "שמשפחתו היתה בלי אמצעים, הצניע את לחמו בבושה מאחורי גבו", כך נכתב, אך לבסוף אמר: "אז מה יש שאני אוכל לחם בריבה! גם זה טוב - וזה לא כמו הנקניק שלך שקנית בשוק השחור".! גדעון השיב, כי הנקניק הגיע מאמריקה, והתרברב שבקרב יקבל חבילה נוספת. חבריו החליטו ללמד אותו לקח. כשהגיעה החבילה הם ניצלו רגע של חוסר תשומת לב מצדו, והחליפו את הנקניק בגללי חמור. גדעון נשא אותה לביתו בשמחה, עד שגילה מה מסתתר בה. "החבילה שנפלה ארצה פיזרה גללי חמור על כל המרפסת ובאמצעיתם פתק נייר: גם זה יותר טעים מריבה. אכול בתאבון.!"

**מכירת קרח בפיקוח בפתח תקווה, ב-1951. כיתת בית ספר
שריגלה אחרי הסוחרים בשוק השחור חשפה אותם צילום: פריץ
כהן / לע"מ**

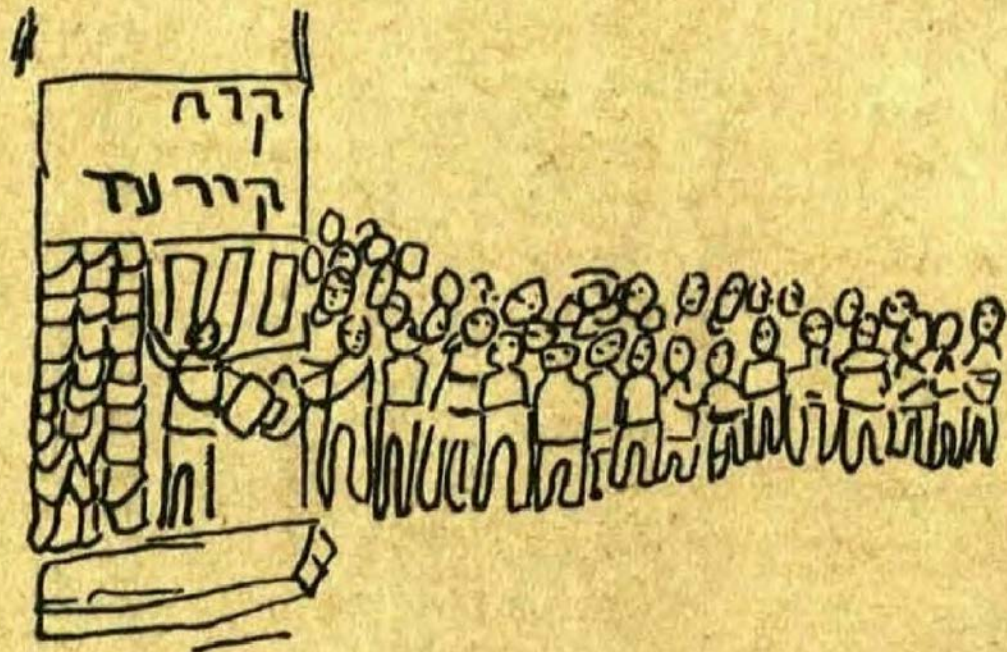

**מכולת ברעננה, ב-1949. "כשאוכלים אתם את הירקות שזרעתם
וגידלתם במו ידיכם מרגישים אתם בהם טעם מיוחד", כתב
"דבר לילדים" ב-1951 צילום: דוד אלדן / לע"מ**

"הצופה לילדים" תיאר ב-1950 כיתת בית ספר שריגלה אחרי הסוחרים
בשוק השחור וחשפה אותם. שביט מסכימה כי "אפשר לתהות על
המסר החינוכי" של הכתבות האלה, אך מוסיפה כי הם "מיטיבים
להמחיש את האווירה ואת הערכים שביקשו העיתונים להנחיל לילדים."

**"שיקדו על עבודת הגינה!"
עברו לתצוגת גלריה**

תור לקרח בירושלים

דוד אלון, בן 11½
בי"ט תחמוני, ירושלים

מתוך "הארץ שלנו", 1951 צילום: הארץ שלנו

היו גם ילדים שסייעו להוריהם. "מאמרים שונים עודדו את הילדים ליטול חלק בהגדלת עתודות המזון על ידי מגוון של פעילויות", כותבת שביט. בין היתר, כללו אלה קטיף פטריות, גידול תרנגולות וטיפוח גינות ירק. "כשאוכלים אתם את הירקות שזרעתם וגידלתם במו ידיכם מרגישים אתם בהם טעם מיוחד", כתב "דבר לילדים" ב-1951. באותה שנה החל להתפרסם ב"הארץ שלנו" הטור "עשה לך גינה", שלימד את הקוראים הצעירים איך לגדל ירקות. באחד השבועות הסבירו שם כי יש חשיבות רבה לגידול עצמאי של ירקות לאור החשש ממחסור במזון בשל הגידול במספר העולים. המחבר סיפק הנחיות לגידול כרובית, אפונה, כרוב אדום וקולרבי, והוסיף: "שיקדו על עבודת הגינה! ספקו את תצרוכת המשפחה בירקות, ואמא לא תצטרך לעמוד בתור, להתעייף ולהתעצבן."

הצנע הצנע

חוקת הצנע, היצור וניהוט אכל אצרת, באופן
שהביטח צרכי יסוד אכל

הצנע הוציא אכ-2,800 קוליוג אאדס איוס,
ונכש באצטוג גאויס

אעגים פנו אצרחים א"שוק השחור", שבו נמכרו
מוצרים במחיר מופקע

משטר הצנע הוכיח אג אצחו במשך שנגייס, אך
אחרי מכן באס אג ההגפגמוו הכאכא

ה-1952 החלה מנחה של צמצום המעורבות של
הממשלה בכאכא

"הילדות של שנות הצנע נקשרה בחוויות של מצוקה", כותבת שביט.
ילדים נאלצו לעמוד בתור כדי לרכוש מצרכים בסיסיים. הם נאלצו
להסתפק בארוחות לא טעימות וחשו בקשיים הכלכליים שעמם
התמודדו המבוגרים שסבבו אותם. "לימדו אותם שאוכל לא נועד
להנאה, והנחו אותם להסתפק במועט ולאכול עד תומה כל מנה
שהוגשה להם", אומרת שביט. את הלבן, הלבניה והגבינה צריך לאכול
- עד כמה שאפשר, כל כמה שיש!", נכתב במדור "פינת הרופא"

ב"הארץ שלנו" ב-1951. "לאכול צריך כל מה שמגישים. את הצלחת יש להשאיר ריקה וכמעט נקיה. היו סמוכים ובטוחים, כי אין נותנים לכם אוכל מיותר, בייחוד בימינו אלה", נכתב עוד.